

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДНІПРОВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ОЛЕСЯ ГОНЧАРА**

СЕМАК ЛЮДМИЛА АНАТОЛІВНА

УДК 811.161.2'373.421

**ЛЕКСИЧНА СИНОНІМІКА В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ЖІНОЧІЙ
ПРОЗІ (ФУНКЦІОНАЛЬНО-СЕМАНТИЧНИЙ АСПЕКТ)**

Спеціальність 10.02.01 – українська мова

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Дніпро – 2021

Дисертація є рукописом.

Роботу виконано на кафедрі української мови Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.

Науковий керівник: доктор філологічних наук, доцент
Голікова Наталія Сергіївна,
Дніпровський національний університет
імені Олеся Гончара,
професор кафедри української мови.

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, професор
Єрмоленко Світлана Яківна,
Інститут української мови НАН України,
член-кореспондент НАН України,
завідувач відділу стилістики, культури мови
та соціолінгвістики;

кандидат філологічних наук, доцент
Галаур Світлана Петрівна,
Національний університет «Полтавська
політехніка імені Юрія Кондратюка»,
доцент кафедри загального мовознавства
та іноземних мов.

Захист відбудеться 24 березня 2021 року об 11 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 08.051.05 для захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук у Дніпровському національному університеті імені Олеся Гончара за адресою: 49010, м. Дніпро, пр. Гагаріна, 72, ауд. 1107.

Із дисертацією можна ознайомитися в Науковій бібліотеці Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара (49107, м. Дніпро, вул. Казакова, 8) та на офіційному сайті установи (<http://www.dnu.dp.ua/dissertations/K08.051.05>).

Автореферат розіслано 23 лютого 2021 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради,
кандидат філологічних наук, доцент

Т. В. Шевченко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

У лінгвоукраїністиці кінця ХХ – початку ХХІ ст. спостерігаємо відродження і посилення інтересу до вивчення синоніміки, що зумовлено переорієнтацією лексикоцентричного мовознавства в напрямі дискурсо- й антропоцентризму. Усе частіше науковці звертаються до аналізу функціонально-семантичних особливостей синонімів, оскільки їхні значення в лінгвальній системі та у виявах мовної діяльності істотно відрізняються. Через це помітним є певне зміщення акцентів у дослідженні лексичної синонімії – від узуального плану до контекстуального й дискурсивного її втілення. Застосування нових методів аналізу художнього тексту загалом дає змогу розглянути авторські новації, що є наслідком контекстуального словозближення, виявити особливості функціонування лексичної синоніміки української мови на початку ХХІ ст.

Проблема лексичних синонімів давно привернула увагу науковців. Її активно студіювали українські (В. А. Басок, А. Т. Бевзенко, В. С. Ващенко, Г. В. Горох, В. В. Левицький, Л. А. Лисиченко, О. І. Нечитайло, І. Й. Ощипко, Л. С. Паламарчук, Н. Ф. Пашковська, Л. М. Полюга, Ж. П. Соколовська, Л. Г. Скрипник, О. О. Тараненко, Л. В. Терещенко, М. М. Фащенко та ін.) і зарубіжні (Ю. Д. Апресян, А. О. Брагіна, А. П. Євгенєва, Л. О. Новиков, В. Д. Черняк, М. М. Шанський, Д. М. Шмельов, V. H. Collins, R. J. Filipiec, S. Ginzburg, G. E. Noyes, S. Ullmann, E. Wierzbicka та ін.) лінгвісти. Утім, лексична синонімія залишається предметом наукових дискусій, оскільки досі немає єдиного погляду на природу явища близькозначності, не вироблені однозначні критерії для встановлення синонімічних відношень між лінгвальними одиницями в мовному узусі та в художньому дискурсі.

Сучасна українська жіноча проза – помітне явище в художній літературі. Вона презентована творами таких письменниць, як Емма Андіївська, Софія Андрухович, Ніна Бічуя, Марина Гримич, Люко Дашвар, Оксана Забужко, Катерина Калитко, Ірена Карпа, Євгенія Кононенко, Марія Матіос, Галина Пагутяк, Світлана Пиркало, Ірен Роздобудько та ін. Жіночу прозу вивчають літературознавці, критики, лінгвісти, зокрема В. П. Агеєва, Т. І. Должикова, Н. В. Зборовська, Ю. Р. Кушнерюк, Л. І. Мацько, Г. М. Рижкова, Л. Т. Сікора, Л. О. Ставицька, Г. А. Улюра, С. О. Філоненко, Р. Б. Харчук, інші дослідники, які вже досить чітко окреслили жіночу манеру письма й уписали цілісний лінгвоестетичний і соціокультурний феномен до літературно-мистецького простору.

Виразально-зображальні засоби ідіостилів сучасних українських письменниць – це не лише особливість окремої авторської мовотворчості, а й риса мовної майстерності цілого колективу мисткинь. На теренах лінгвоукраїністики художні твори сучасних українських письменниць донедавна вивчали науковці, у працях яких переважно з'ясовано особливості функціонування різних мовних одиниць у тих чи тих прозових творах окремих авторок (Г. М. Гайдученко, В. Т. Гасанова, Т. І. Должикова, Т. О. Євтушина, Н. Є. Левицька, Г. Б. Мінчак та ін.). Поки що не стали предметом системних

лінгвістичних досліджень і синоніми, що по-особливому маркують тексти українських письменниць, у межах яких вони семантично, прагматично та функціонально значущі.

Сучасна синонімологія розвивається в тісному зв'язку з новітніми напрямками мовознавства, послуговується термінами семантики, прагматики та стилістики, що дає змогу синтезувати багатогранну мовотворчість сучасних українських письменниць, спираючись не лише на внутрішньомовні, а й на екстралінгвальні чинники. Саме тому лексичні синоніми, що маркують ідіолекти українських авторок, варто вивчати в тісному взаємозв'язку мовознавчих галузей лексико-, тексто-, дискурсо- та антропоцентричного спрямування, залучаючи до аналізу семантичний, прагматичний і стилістичний аспекти. Останнім часом певний теоретико-практичний досвід щодо опрацювання семантичних і стилістичних особливостей лексичної синоніміки на матеріалі художніх творів зафіксовано в наукових розвідках В. А. Басок, Г. В. Горох, Н. С. Голікової, В. О. Діц, А. М. Судді та ін. Проте всебічного розроблення і виявлення семантико-структурних, прагматичних, стилістичних особливостей синонімів, що функціонують у художніх текстах сучасних українських письменниць, у мовознавчих працях поки що немає.

Наукового обґрунтування потребують численні словозближення – *узуальні й контекстуальні синоніми (лексеми, прагмеми, конотативи тощо)*, що виявляють високий ступінь семантичного, прагматичного й стилістичного потенціалу в сучасній українській жіночій прозі.

Актуальність пропонованої праці зумовлена об'єктивною потребою комплексно описати лексичні синоніми, що фігурують у художніх текстах сучасних українських письменниць і постають помітним стилістичним засобом репрезентації жіночої манери письма, з'ясувати їхні функціонально-семантичні та прагматичні особливості.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано в межах наукової теми кафедри української мови Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара «Лексичні і граматичні категорії української мови: структура, семантика, динаміка» (державний реєстраційний номер 0119U100046).

Тему дисертації затверджено (протокол № 9 від 10 березня 2011 року) на засіданні вченої ради Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара й уточнено (протокол № 12 від 19 червня 2020 року) на засіданні вченої ради факультету української й іноземної філології та мистецтвознавства Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара та узгоджено в Науковій раді «Українська мова» Інституту української мови НАН України (протокол № 63 від 13 грудня 2012 року).

Метою в дисертаційній роботі є функціонально-семантичний аналіз лексичної синоніміки в мовотворчості сучасних українських письменниць.

Поставлена мета зумовила потребу виконати такі **завдання**:

1) синтезувати лінгвістичні дослідження лексичної синонімії у вітчизняному й зарубіжному мовознавстві;

2) обґрунтувати основні категорійні ознаки художнього тексту / художнього дискурсу;

3) визначити критерії встановлення синонімічних відношень між лінгвальними одиницями в художньому дискурсі;

4) описати семантичну структуру лексичних значень синонімів, що маркують художній дискурс сучасних українських письменниць;

5) дослідити функції синонімів у художньому дискурсі;

6) проаналізувати синоніми, що постають засобом творення стилістичних фігур і художніх тропів у тексті;

7) виявити лінгвопрагматичний потенціал синонімів в індивідуально-авторському художньому дискурсі.

Об'єкт дослідження – лексичні синоніми в мові сучасної української жіночої прози.

Предмет аналізу – функціонально-семантичні особливості лексичних синонімів у мовотворчості сучасних українських письменниць.

Теоретичне підґрунття для синтезованого вивчення лексичних синонімів в аналізованому дискурсі сформували праці українських і зарубіжних мовознавців із загального мовознавства (Л. А. Булаховський, М. П. Кочерган, С. В. Семчинський), лексикології (А. Т. Бевзенко, І. К. Білодід, В. С. Ващенко, В. В. Левицький, Л. А. Лисиченко, І. Й. Ощипко, О. О. Тараненко, М. М. Фащенко), лінгвостилістики (С. Я. Єрмоленко, В. А. Василенко, Н. С. Голікова, Г. І. Гримашевич, Т. І. Гульченко, А. П. Коваль, Т. О. Неверова, О. І. Степанова, М. М. Фащенко, Л. І. Шутова, А. Г. Ярова), лексикографії (П. М. Деркач, О. І. Нечитайло, М. П. Коломієць), семасіології (Ю. Д. Апресян, В. В. Левицький, А. В. Лемов, Н. Ф. Пашковська), семантики (Г. В. Горох, С. В. Кисельова, М. В. Нікітін, Л. В. Терещенко, В. М. Хантакова, В. Д. Черняк), лінгвопрагматики (В. А. Басок, О. А. Гапченко, Н. С. Голікова, А. Ю. Машковцева, А. М. Суддя) та ін.

Методи дослідження. У дисертаційній праці використано загальнонаукові методи спостереження, аналізу й синтезу; лінгвістичні методи, серед яких традиційний *описовий метод* – для витлумачення сутності явища лексичної синонімії, дискурсивного статусу тексту сучасної української жіночої прози; *метод компонентного аналізу*, застосований для ідентифікації лексичних значень синонімів, що в лінійних контекстах зазнали трансформації внутрішньої форми або розширили свою семантичну структуру; *дистрибутивний метод*, доцільний для характеристики сполучуваності контекстуальних синонімів; *метод контекстуального аналізу*, що дав змогу прокоментувати виражальні можливості синонімів; *метод лінгвостилістичного аналізу*, що сприяв з'ясуванню стилістичних функцій лексичних синонімів, виявленню їхньої специфіки в лінійному та вертикальному контекстах прозових творів; *дискурс-аналіз* – для виявлення функціонального й прагматичного потенціалу синонімів.

Джерельною базою дисертаційної праці слугували 22 прозові твори – казки «Казка про бика й метелика», «Казка про гадюку й орла, або невдячного приятеля», «Казка про гуску, яку змушували нести прості яйця замість

золотих», «Казка про кулі зла», «Казка про пихатість», «Казка про упиреня, що живилося людською волею», «Казка про чоловіка, який мав сумніви» Емми Андіївської, роман «Фелікс Австрія» Софії Андрухович, еретичний роман «Second life (Друге життя)» Марини Гримич, психологічна повість «Шпага Славка Беркути» Ніни Бічуї, романи «Мати все» та «На запах м'яса» Люко Дашвар, роман «Музей покинутих секретів» Оксани Забужко, збірка «Земля загублених, або Маленькі страшні казки» Катерини Калитко, роман «Піца «Гімалаї» Ірени Карпи, психологічний роман-детектив «Зрада (Zrada, made in Ukraine)» і новели збірки «Книгарня «Шок» Євгенії Кононенко, роман «Чотири пори життя» Марії Матіос, химерні романи «Слуга з Добромиля» й «Уриська готика» Галини Пагутяк, збірка есеїв «Кухня Егоїста» Світлани Пиркало, роман-повернення «Якби» Ірен Роздобудько.

Усі ці різножанрові й різнопланові твори в роботі визначено як сучасну українську жіночу прозу, оскільки вони презентують схожу жіночу манеру письма, колективний світогляд авторок однієї епохи, крім того, їх об'єднують такі архітеми, як: 'епоха сьогодення', 'етнокультурна належність', 'гендер'.

Наукова новизна дисертаційної праці полягає в тому, що в ній уперше в лінгвоукраїністиці комплексно досліджено лексичну синоніміку в сучасній українській жіночій прозі, унаслідок чого з'ясовано семантичні, лінгвостилістичні й лінгвопрагматичні особливості узуальних, контекстуальних та оказіональних синонімів. Уперше обґрунтовано поняття таких синонімів, що, функціонуючи як індивідуально-авторські словозближення, у художньому дискурсі сучасних українських письменниць виконують роль *лексем*, *прагмем* і *конотатем*.

Теоретичне значення дисертації полягає в тому, що її узагальнення та висновки поглиблюють теорію синонімології, семантики, лінгвостилістики, оскільки дають змогу розширити коло питань, пов'язаних з усебічним дослідженням художнього стилю української літературної мови.

Практичну цінність виконаної роботи визначає те, що обґрунтовані в ній засади слугуватимуть для створення нових праць із синонімології, семантики, стилістики української мови, під час розроблення спеціальних курсів з аналізу художнього тексту.

Особистий внесок дисертанта. Самостійно зібрано, систематизовано й проаналізовано фактичний матеріал, сформульовано наукові положення та висновки. Усі праці одноосібні.

Апробація результатів дисертації. Основні теоретичні положення та практичні результати дослідження обговорено на засіданнях кафедри української мови Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, а також викладено в доповідях, виголошених на 8 Міжнародних наукових і науково-практичних конференціях: «Нова лінгвістична парадигма: теоретичні і прикладні аспекти» (Одеса, 2012), «Мова і культура» (Київ, 2013), «Культура мови в українському суспільстві» (Дніпропетровськ, 2014, 2015, 2016, 2020), «Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація» (Харків, 2019), «Сучасні соціально-економічні системи та проблеми освітології» (Дніпропетровськ, 2015).

Публікації. Результати дослідження викладено в 19 одноосібних друкованих працях, з-поміж яких 9 статей у фахових наукових виданнях України, 2 – у збірниках, що належать до наукометричних баз, 2 публікації в закордонних виданнях, 6 – у збірниках наукових праць та матеріалах конференцій.

Структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів з висновками до кожного з них, загальних висновків, списку використаної літератури (246 позицій), списків лексикографічних (29 позицій) і використаних джерел (22 позиції), додатків (Додаток А. Список публікацій та апробацій здобувача).

Загальний обсяг дисертації – 207 сторінок, обсяг основного тексту – 176 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертації, висвітлено ступінь її наукового опрацювання, сформульовано наукову проблему дослідження, визначено його мету й завдання, а також об'єкт і предмет, методи, наукову новизну, теоретичне та практичне значення, окреслено джерельну базу, схарактеризовано особистий внесок автора, апробацію здобутих результатів і структуру дисертаційної роботи.

У першому розділі «**Теоретико-методологічні засади вивчення явища синонімії**» описано історію студіювання явища близькозначності, проаналізовано сутність *лексичної синонімії* з погляду різних галузей мовознавства. Обґрунтовано статус понять *художній текст / художній дискурс*. Визначено критерії встановлення синонімічних відношень між словами в художньому дискурсі. Умотивовано вибір основних аспектів дослідження лексико-синонімічних одиниць.

Студіювання думок науковців про природу лексичної синонімії дає підстави стверджувати, що це явище постає як результат порівняння понять, через усвідомлення їхньої близькості й відмінностей, що відбиваються у структурі лексичного значення їхніх найменувань. Слова вступають у синонімічні відношення в мові (статичі), спираючись на прямі значення, і ситуативно у вияві мовної діяльності (динаміці) на підставі похідних значень. Розгляд динаміки функціонування лексичних синонімів виводить на перший план такі одиниці комунікації, як текст і дискурс.

Загальний огляд мовознавчих досліджень (В. А. Басок, А. Т. Бевзенко, В. А. Василенко, Г. В. Горох, В. О. Діц, В. В. Левицький, Н. Ф. Пашковська, Л. М. Полюга, А. М. Суддя, О. О. Тараненко, Л. В. Терещенко, А. Г. Ярова та ін.), у яких висвітлено проблеми синонімії, переконує в тому, що одним з основних питань лінгвоукраїністики є всебічне вивчення лексичних синонімів із залученням поняття *тексту* та *дискурсу*. Спираючись на наукові концепції, розроблені в працях Н. Д. Арутюнової, Ф. С. Бацевича, Н. С. Голікової, вважаємо, що текст протиставлений дискурсу як статичне динамічному. *Художній текст* – це зупинене завершене вербальне ціле, а *дискурс* – його рушійна модель безкінечних смислових можливостей.

Художній дискурс зумовлений позамовними чинниками, тому може об'єднати сукупність текстів, що актуалізовані та згруповані навколо спільної *архітеми*. Приймаємо думку дослідників (зокрема С. О. Філоненко), які пропонують виокремлювати дискурси національної літератури, творчості того чи того письменника / письменниці, а також дискурс певного літературного поля. Такий підхід до типології дискурсів дав змогу виділити з-поміж них *художній дискурс сучасної української жіночої прози*, що розбудовується навколо архітема 'епоха сьогодення', 'етнокультурна належність', 'гендер'.

Для встановлення синонімічних відношень між словами в художньому тексті застосовано критерії *поняттєвої спільності, близькості компонентів структури лексичного значення, схожості лексичної та синтаксичної дистрибуції, стилістичної одноплановості, дискурсивної асоціативної зв'язності* слів, що розроблені в межах семантики, лінгвостилістики, лінгвопрагматики. Спираючись на описані критерії, *лексичними синонімами* вважаємо слова, близькі за значенням, що позначають одне поняття. Схожість мовних одиниць передбачає наявність спільної інтегральної основи й водночас щонайменше одного диференційного відтінка (семи) у структурі лексичного значення.

Під час аналізу лексичних синонімів у художньому дискурсі сучасної української жіночої прози було залучено семантичний, лінгвостилістичний і лінгвопрагматичний аспекти. По-перше, слова, функціонуючи в художньому тексті, нерідко зближуються лексичними значеннями, набуваючи спільних семантичних компонентів. По-друге, лексичні синоніми є стилістично маркованими складниками художнього тексту. По-третє, такі контекстуальні компоненти оприявлюють конотацію та прагматику багатьох висловлень.

У другому розділі «**Семантичний аспект синоніміки сучасної української жіночої прози**» проаналізовано лексичні синоніми у вертикальному контексті художнього дискурсу жіночої прози. Близькозначні слова об'єднано у функціонально-семантичні класи та функціонально-семантичні групи. З'ясовано, як впливає контекст на актуалізацію синонімічних відношень між лексемами в художньому дискурсі.

Лексична синоніміка – чи не найяскравіший вияв системності в лексиці. Установлено, що синоніміка сучасної жіночої прози – це лексико-семантична підсистема, яку формують слова зі спільною інтегральною семою у структурі їхніх значень.

Функціонально-семантичний аналіз синонімів у мові творів сучасних українських письменниць засвідчує, що всі вони можуть бути об'єднані у дві групи: 1) узуальні, 2) контекстуальні. Якщо узуальні синоніми є загальномовними, то контекстуальні словозближення найчастіше виникають унаслідок метафоризації. У вертикальному контексті сучасної жіночої прози синоніми вступають у парадигматичні відношення, у межах багатьох лінійних контекстів вони репрезентують синтагматичні відношення.

У роботі студійовано узуальні синоніми, що у вертикальному контексті художніх творів прозаїкинь формують низку лексико-семантичних груп

(ЛСГ). Доведено, що найчисленнішими парадигматичними утвореннями в лексичній синонімії аналізованих художніх творів є ЛСГ «сон» і «мрія».

У багатьох лінійних контекстах виявлено *контекстуальні синоніми*, що зазвичай не мають спільних компонентів у лексичних значеннях, але набувають їх через семантико-асоціативне зближення у поєднанні з іншими словами. Наприклад, у реченні *I de ti argomenti – люблю, врятую, збережу...* (Л. Дашвар, Мати все, с. 55) слова *врятувати* та *зберегти*, на перший погляд, не є синонімами, але у висловленні їх споріднює спільне значення «намір виявляти турботу і піклування про кого-небудь». Синоніми такого зразка становлять специфічні мікросистеми – функціонально-семантичні класи (ФСК) і групи (ФСГ), одиниці яких, з одного боку, відбивають логіко-семантичну природу явища синонімії, а з іншого – репрезентують особливості індивідуально-авторського мовомислення, архітеми дискурсу тощо. Словозближення у ФСК поєднано на основі спільних компонентів значення, що є елементами не лише світу об'єктивної реальності, а й світу внутрішніх, оцінних, суб'єктивних уявлень авторок про навколишню дійсність.

У досліджуваному художньому дискурсі виразним і репрезентативним є функціонально-семантичний клас «людина», у межах якого виділено такі функціонально-семантичні групи синонімів, як: «особа», «ознака», «дія», «стан». Функціонально-семантичне навантаження синонімів цього класу полягає в образній характеристиці тих чи тих рис персонажів, їхнього мислення, мовлення, психічного стану тощо.

До функціонально-семантичної групи «дія» належать дієслівні синоніми, що означають: 1) загальну фізичну дію (*засипати, зарівняти*); 2) ставлення (*приймати, виправдовувати*); 3) психічний стан (*заспокоїтися, розслабитися*); 4) фізіологічний стан (*злякатися, відсторонитися*); 5) перехід з одного стану в інший (*скоритися, прийняти, улягти*); 6) фізіологічний процес (*сковтувати, скліпувати*); 7) фізичну або інтелектуальну діяльність (*полювати, вистежувати*); 8) мовлення (*збиватися, затинатися*); 9) мислення (*зосередитися, виміряти, прицілитися, оцінити*); 10) звучання та звуконаслідування (*зойкнути, вигукнути*); 11) появу / настання (*змарніти, опастися*); 12) протікання дії (*обгортати, зігрівати, п'янити, оберігати*). Наведені лексеми є семантично і структурно різновимірними, але їх зараховано до однієї ФСГ на підставі категорійної семи 'дія, вчинена людиною', що наявна у структурі їхніх лексичних значень. Слова зблизилися через інтегральні, потенційні й оказіональні семи 'спосіб дії', 'зміна об'єкта дії', 'зміна стану', 'психічний стан', 'фізіологічний процес', 'розумова діяльність', 'мовна діяльність', 'звук', 'існування', 'характеристика', 'дія на позначення зменшення', 'дія на позначення піднесення', 'волевиявлення', 'намір', 'припинення дії'.

У третьому розділі «**Лінгвостилістичний потенціал синонімів у художньому дискурсі прозаїкинь**» описано семантико-стилістичний статус словозближень, які є наслідком мовотворчості письменниць, проаналізовано функції, що їх виконують синоніми в художньому дискурсі.

У мові творів прозаїкинь стилістично релевантними є загальнономовні синоніми, наприклад: *Однак господар перепинив її, кажучи, що це в неї зайвий раз промовляє **ниха й гординя**, яка розкладає мораль усієї гусячої зграї* (Е. Андієвська, Казка про гуску, яку змушували нести прості яйця замість золотих, с. 65); *Очистив від **скверни і чорноти** – і виніс на такі осяйні вершини захоплення і замилювання, що пропав страх від висоти* (М. Матіос, Чотири пори життя, с. 9); *І чую, що темні прірви відкриваються знов перед нами, як двері раю, і армія ангелів трубить нам осанну – і ми вкотре летимо, не боронячись, навстріч **безконечній і вічній радості*** (М. Матіос, Чотири пори життя, с. 11). Виділені та багато інших широко вживаних узуальних синонімів у лінійних контекстах зазвичай виконують пояснювальну роль щодо основного змісту висловлення, доповнюють і деталізують опис, що дає змогу читачеві з легкістю сприйняти й швидко усвідомити прочитане.

У художньому дискурсі письменниць постійно натрапляємо на контекстуальні синоніми. Наприклад, у реченні *Адже й така, **невагома, безтілесна, бездушна**, я чую на собі **тягар, вагу, вантаж*** (М. Матіос, Чотири пори життя, с. 80) слововживання *невагома, безтілесна, бездушна* зближуються інтегральною семою 'мала вага', що розвинулася у структурі їхніх значень під впливом складників ампліфікаційного ряду узуальних синонімів *тягар – вага – вантаж*, об'єднаних родовою семою 'велика вага'; у синтаксичній конструкції – *Навіщо там так наполегливо намагалися зробити з мене зомбі ціною великих зусиль і затрат, моїх особистих **потрясінь і розпуки**, коли тут це відбувається **безболісно і швидко?*** (М. Матіос, Чотири пори життя, с. 80) зафіксовано три синонімічні пари, першу з яких можна вважати наслідком узуального зближення лексичних значень слів, що в контексті вжиті для уточнення характеру протікання дії. Друга пара – ситуативно зближені слова, які мають значення «сильний душевний біль», у структурі якого інтегральною є сема 'сила вияву'. Третю пару сприймаємо як синонімічну через те, що вона створює семантико-асоціативне протиставлення до попередніх синонімічних пар. У зв'язку з дискурсивною ситуацією *там, наполегливо*, тобто довго, а тут – *безболісно й швидко*, слова розвивають спільне оказіональне значення «який не супроводжений ускладненнями» на основі інтегральної семи 'спосіб дії'.

Контекстуальна синоніміка засвідчує високий ступінь функціонально-стилістичного потенціалу слів української мови, зреалізований у прозі українських письменниць. За нашими спостереженнями, синоніми виконують такі основні ролі в аналізованому художньому дискурсі: *уточнення, заміщення, синонімічного протиставлення та естетизації*.

Найчастіше в межах одного лінійного контексту синоніми уточнюють семантико-стилістичні відтінки реалій і понять про них. У висловленні *Справжні чоловіки існують лише у масових фільмах, де вони **примітивні, спрощені, одноманітні, ніякі*** (Є. Кононенко, Книгарня «Шок», с. 78) кожний наступний синонім у виділеному контекстуальному нанизуванні слугує як додатковий засіб уточнення та інтенсифікації художньої оповіді.

У мові творів жіночої прози синоніми виконують *естетичну роль*, сприяють урізноманітненню тексту, його зв'язності, милозвучності. Авторки досягають естетизації лінійних контекстів через заміщення слів, що мають спільне значення, наприклад: *Обвислі повіки майже повністю прикривають вибляклі очі, безбарвні губи луком вигнуті вниз ...* (С. Андрухович, Фелікс Австрія, с. 25); *Але бачила в них тільки потріскані судини, відчай і жах, біль і провину* (С. Андрухович, Фелікс Австрія, с. 29).

Подекуди художні тексти прозаїкинь постають плацдармом для успішної реалізації *функції синонімічного протиставлення*: *З Аделею легко і спокійно, а я – криклива і знервована. Аделя – бліда і напівпрозора, з хмарою русявого волосся, тонкого, як пух, делікатна, мов сніжна бабка зі збитих вершків, замріяна, ранима і тонкосльоза. Я, Стефанія Чорненко – жишава, смаглява і бистра, міцна, як хлоп* (С. Андрухович, Фелікс Австрія, с. 30). У лінійному контексті на основі одночасного семантичного зближення / протиставлення слів *делікатна, замріяна, ранима, тонкосльоза* і *жишава, бистра, міцна* вимальовано контробразу *Аделя – Стефанія Чорненко*.

До допоміжних ролей синонімів зараховано функцію характеристики героїв, персонажів, образів, описів: *І наснилося йому – сон був дуже виразний: не каламутний, не диспропорційний, як воно часто буває у снах, – снилося йому русяве волосся жінки на його подушці* (Є. Кононенко, Зрада. ZRADA made in Ukraine, с. 43). Проілюстровані слова синонімізувалися на підставі архісеми 'ознака' та актуалізації інтегральної семи 'чіткий вияв ознаки' для передання значення «який зовнішніми ознаками ясно передає внутрішні якості».

Функцію індивідуалізації художніх образів виконують, наприклад, синоніми в реченні *Була би Редька нормальною, свідомою, газдівською дитиною з Івано-Франківської області, то так би її тут і бачили з її шенгеном* (І. Карпа, Піца «Гімалаї», с. 18). Перше слово виділеного синонімічного ряду закономірно моделює семантику двох наступних слів, актуалізуючи у структурі їхніх лексичних значень інтегральну сему 'відповідність системі поглядів'. Доповнюючи ряд синонімом-діалектизмом *газдівський* і локативною обставиною *з Івано-Франківської області*, І. Карпа надає позитивної оцінки контекстуальному синонімічному ряду, а отже, і персонажеві, оскільки *газдівський* у національно-ментальній свідомості українця завжди має схвальну конотацію.

Однією з особливостей мовної манери письменниць є введення синонімів, що в художніх текстах функціонують як стилістичні фігури *ампліфікації, градації, парцеляції, синонімічної антонімізації* тощо.

Синоніми, організовані як риторичні фігури – *ампліфікації*, уналежнюємо до найвиразніших ознак аналізованого художнього дискурсу, наприклад: *Дістатися до Виходу всіма можливими способами – продертися, проповзти, проплисти, пробратися, прочеленджувати, прорватися, просгрибати – це, виявляється, справа суто особиста* (М. Гримич, Second life (Друге життя), с. 31). У наведеній стилістичній фігурі важливим є слово з найзагальнішим змістом *продертися*, а решта лексем семантично деталізує

його. Нанизування синонімів з нетотожною семантикою та неоднаковою стильовою належністю дає змогу авторкам надати оповіді потрібного колориту, інтонаційного забарвлення, виділити щось важливе в художньому дискурсі. Зазвичай у таких ампліфікаційних рядах комунікативно домінантним є перший синонім, усі наступні синоніми в межах риторичної фігури виконують уточнювальну функцію.

У художньому дискурсі письменниць нерідко натрапляємо на експресивні висловлення, увиразнені *градаціями*: *Щось у цій формі примушує зупинитись і завмерти. Припинити дихати, думати, розриватися від емоцій* (С. Андрухович, Фелікс Австрія, с. 48). У цьому текстовому фрагменті спостерігаємо синонімічну градацію висхідного характеру, хоч у вертикальному контексті роману фігурують і градації нисхідного типу, наприклад: *Обличчя спокійне, зосереджене, розслаблене. До готелю я повернулася **стишена й заспокоєна*** (С. Андрухович, Фелікс Австрія, с. 51). У таких стилістичних фігурах щоразу діє принцип семантичного переходу, що полягає в спадній або зростаючій видозміні основної значенневої ознаки ланцюжка синонімів, що закладена в його базовому першому слові.

Спостережено, що оригінальною фігурою мови є *антонімізація*. В одному з лінійних контекстів читаємо: *Він і тепер не вмер, бо я не тримала своєї **теплої** руки на його **холодних** пальцях і мої **палкі** уста не торкалися його **застиглого** чола* (М. Матіос, Чотири пори життя, с. 28). У наведеному реченні слова *теплий – холодний, палкий – застиглий* вступають між собою в антонімічні й синонімічні відношення водночас. Опозиція *теплий – холодний* є усталеною, оскільки лексеми фігурують у первинних значеннях, відбиваючи полярні температурні показники означуваних об'єктів. Протилежність лексичних одиниць *палкий – застиглий* постає внаслідок контекстуально-семантичного переосмислення цих слів.

Ще однією характерною ознакою мови творів письменниць є *парцельовані конструкції*, в основі яких спостережено синонімію, наприклад: *І **чудно** мені... і **дивно**... і **незбагнено**...* (М. Матіос, Чотири пори життя, с. 5); *Але як я **піду**? Як **покину** Аделю?* (С. Андрухович, Фелікс Австрія, с. 31); *Він! Це він, моє **шаленство** і **непритомність**. **Обожнюваний, жаданий** чоловік* (М. Матіос, Чотири пори життя, с. 5); *Владка, Владуха. **Байкерша, гонщиця, дівчинка-переможниця**...* (О. Забужко, Музей покинутих секретів, с. 685).

Специфічною рисою гендерлекту прозаїкинь є численні okazіональні синоніми, украплені в лінійні контексти творів, наприклад: *... **іще** не знайомих з дезодорантами, зате душно **напудрених** розсипчастою біллю й ружем, **напахчених** яким-небудь «Індійським сандалом» ф-ки «Красная Москва» чи, в кращому разі, польським, так само м'яко-солодким «Вус тозе...» на різношайно-хоровому тлі розпареного жіночого поту, вже ніхто не відреставрує, – а на знімках, **вичепурені й свіжопричесані**, вони цілком уходять за сучасниць Анук Еме...* (О. Забужко, Музей покинутих секретів, с. 317).

Загалом синоніми в мові сучасної жіночої прози засвідчують високий функціонально-стилістичний потенціал мовотворчості мисткинь. Вони розширюють зміст багатьох висловлень, наповнюючи вертикальні й лінійні контексти неординарними символами й асоціаціями.

У четвертому розділі «**Прагматика лексичної синоніміки в художньому дискурсі сучасної української жіночої прози**» досліджено лінгвопрагматичний потенціал лексичних синонімів. Проаналізовано різнотипні синоніми з виявленням прагматичних і конотативних компонентів у структурах їхніх лексичних значень.

Спираючись на думку науковців (В. А. Басок, Ф. С. Бацевич, Н. С. Голікова, А. М. Суддя, К. В. Тараненко), які наголошують на існуванні особливого типу синонімії, відмінної від загальномовної, заснованої не на семантиці, а на прагматиці й ситуативному зближенні слів у вияві мовної діяльності, у дисертації досліджено контекстуальні синоніми, що, функціонуючи в художньому дискурсі, розвивають нові спільні прагматичні смисли, ґрунтовані на певних знаннях, асоціаціях, призначення яких по-своєму розпізнають читачі.

Доведено, що в мові сучасної української жіночої прози контекстуальні синоніми передають неповторну семантику й прагматику висловлення, породжуючи різні індивідуальні смисли й асоціації у свідомості читачів. Наприклад, у реченні *...о Боже, як же він (Антоша) у відповідь **розцвів, засяяв**, ніби вона (Дарина) скинула йому з пліч казна-якого тягара, полегшила ношу* (О. Забужко, Музей покинутих секретів, с. 293) близькозначними є лексеми *розцвісти* й *засяяти*, що в мовній системі не є синонімами. Унаслідок семантичного аналізу виділених слів визначено інтегральну сему 'дія на позначення зміни стану', на підставі якої слова синонімізуються в контексті. Крім того, у структурі спільного метафоричного значення лексем виділено низку актуалізованих прихованих сем, що сприяли поступу синонімічних відношень: 'психічний стан людини', 'піднесене відчуття', 'приємний зовнішній вигляд', 'успіх' та ін. Сукупність прагматичних смислів формується з уявлень читачів про зображену подію. Суб'єктивно-оцінні приращення хоч і запрограмовані заздалегідь авторкою, проте не можуть бути однаково впізнавані адресатами. На нашу думку, в аналізованому контексті близькозначність лексем *розцвісти* й *засяяти* актуалізує прагматичний смисл емоційного піднесення, що змодельований попереднім реченням: *Її (Дарину) це тоді дуже було насмішило, і вона й розсміялася йому (Антоші) через стіл, салютнувши своїм келихом у німому тості: будьмо, дороженький, за тебе!* (О. Забужко, Музей покинутих секретів, с. 293).

Лексичні синоніми найвиразніші в тому разі, коли в мові жіночої прози утворюють багато контекстуальних синонімічних рядів, пор.: *Лежу непорушно, ущерть **переповнена жаром, сита** тобою, сонна, **утішена** – мало не зомліла, та **радісна, радісна**, як земля, яку пошкородили борони, і муркочу щось **безтямне і нерозумне**, і не соромлюся **глупоти і безсилля*** (М. Матіос, Чотири пори життя, с. 9). Синонімічні нанизування формують особливі комунікативні наміри висловлень, вони є оригінальними маркерами

художнього дискурсу сучасної української жіночої прози, пор.: ... *вибач, серденько, але я не в змозі довше зносити цього отерпу безумної, вселенської ніжності, якою підливаю, мов кровотечею, цього нутряного, черевного, животинного жалю...* (О. Забужко, Музей покинутих секретів, с. 23). Наведені та багато інших ампліфікаційно-синонімічних рядів неодмінно привертають увагу читачів, породжують у їхній свідомості ті чи ті прагматичні смисли.

Контекстуальні синоніми в жіночій прозі відбивають суб'єктивне позитивне / негативне ставлення адресанток. Наприклад, у висловленнях *Ти – мій герой. Лицар і оборонець* (О. Забужко, Музей покинутих секретів, с. 791); *Були ж мученики, яких пізніше канонізувала церква, були пустельники, сподвижники, праведники, як там їх іще?* (М. Гримич, Second life (Друге життя), с. 26) виділені слововживання синонімізуються на основі інтегральної семи 'людина великої сили й високих моральних якостей'. Зрозуміло, що *герой, лицар, оборонець* «схвально» для особи жіночої статі, тоді як *мученик, пустельник, сподвижник, праведник* «добре» у свідомості вірян.

Розвиток прагматичних компонентів у лексичних значеннях синонімів здебільшого залежить від текстово-дискурсивних умов уживання та інтенцій автора. У контексті читачі розпізнають синонімічні *лексеми*, водночас осмислюючи їх як змістово й стилістично навантажені одиниці – *прагмеми*. Наприклад, у висловленні *Кажуть, я стала дивною. Онде на роботі шепталася, що записалася, мовляв, до покаїнців, сектантів* (М. Матіос, Чотири пори життя, с. 15) неолексема *покаїнець* у зв'язку зі словом *сектант* набуває значення «людина зі зміненими стійкими переконаннями». *Сектант* у свідомості українців-християн – це той, хто знехтував вірою. Суб'єктивний компонент з'явився у структурі значень синонімів як наслідок негативного ставлення українців до способу каяття – ходіння до сект. Така «зумисна» синонімізація, спричинила формування прагматичного значення.

Словозближення, уведені в авторський текст, оприявлюють особистісні риси адресанта, його орієнтацію на систему матеріальних і духовних цінностей, оскільки саме синоніми дають змогу поєднати схожі поняття, якнайточніше висловити думку, описати почуття, оцінити факти навколишньої дійсності. Прагматичні компоненти у структурі лексичних значень синонімів нерідко репрезентують соціальні й національно-культурні зрушення в українському суспільстві. На цій основі виділено дві групи прагмем: *комунікативні* та *історико-культурні*.

В аналізованому дискурсі контекстуальні синоніми можуть ретранслювати додаткові відомості про мовну особистість, зокрема містити інформацію про її соціальний статус, гендер. Наприклад, у реченні *Запам'ятай, руку допомоги в цьому житті тобі реально подадуть тільки жінки, а чоловіки завжди підведуть, ошукають і зрадять* (Є. Кононенко, Зрада. ZRADA made in Ukraine, с. 38) у структурі значень дієслівних лексем *підвести – ошукати – зрадити* наявний спільний компонент прагматичного характеру 'підступна дія, що порушує довіру'. Нанизуючи слова й оформлюючи комунікативну ситуацію в такий спосіб, авторка, на нашу

думку, цілком свідомо намагається вплинути на адресатів. Проте наведену у висловленні пересторогу кожен читач, зважаючи на власний досвід і гендер, розшифрує по-своєму, погодиться з нею або заперечить, оскільки сама настанова адресована жінкам, а насправді тут оцінено життєву поведінку чоловіків.

Увагу читачів привертають контекстуальні синоніми, що зосереджують прагматичну інформацію про історичний поступ соціумів і народів, суспільні перетворення та уподобання спільнот. Наприклад, оцінку історико-культурних трансформацій і подієвого тла відбивають прагмеми контекстуальних синонімів *дружно, солідарно; надії, поривання: Може, якби ми (журналісти) всі дев'яності говорили й кричали, якби згадували й влаштовували щозими поминальні річниці в прямому ефірі, дружно й солідарно, на всіх телеканалах, поки це ще було можливо, з нами б не впоралися так швидко? І головне, так непомітно, без гвалту і крику, випадку Гії Гонгадзе не рахуємо: на той час, коли Гія попав під роздачу, – на фінал наших буремних дев'яностих, гіркої й прекрасної доби надій і поривань...* (О. Забужко, Музей покинутих секретів, с. 336). У висловленні з роману О. Забужко виділені мовні одиниці синонімізувалися в межах лінійного контексту. Вони є засобом проєкції на оцінку історико-політичного тла художнього твору. Вступаючи в синтагматичні відношення з іменем реальної особи – журналіста *Гії Гонгадзе*, яке символізує *буремні дев'яності*, виділені синоніми викликають в адресатів низку прагматичних смислів на кшталт: 'співчуття', 'переосмислення подій', 'згадка про те, що сталося', 'спільна відповідальність' та ін. Тому синонімізацію та прагматику слововживань *дружно й солідарно, надій і поривань* нескладно встановити й осмислити.

Опрацьовуючи художні тексти мисткинь, переконуємося, що слова в лінійних контекстах можуть зближуватися на підставі конотативного компонента, наявного в їхніх значеннях. Оцінний складник спостерігаємо, наприклад, у значеннях слів *брудний – тяжкий*, що синонімізувалися в реченні *Що вдієш, ну не вміють вони (чоловіки) ні родить, ні хоронить, ці найтяжчі й найбрудніші життєві роботи призначено жінкам* (О. Забужко, Музей покинутих секретів, с. 120–121). У художньому дискурсі прозаїкинь конотативних смислів набувають синоніми, що відбивають жіноче ставлення до протилежної статі. Наприклад, авторське бачення опозиції чоловік vs жінка можна розшифрувати із промовистої синонімізації слів *великий – могутній vs маленька – зіщулена* в лінійному контексті з роману М. Матіос: *Безконечне мовчання тисне тишу – і раптом уривається беззвучним зітханням великого, могутнього чоловіка, що цілує коліна маленької зіщуленої жінки* (М. Матіос, Чотири пори життя, с. 12).

Оригінально вибудовані ампліфікаційно-синонімічні ряди, що пронизують контексти досліджуваних творів, засвідчують функціонально-семантичний і лінгвопрагматичний потенціал кожного слова, що слугує важливим засобом увиразнення та естетизації мови жіночої прози.

ВИСНОВКИ

У сучасній лінгвістиці лексичну синонімію розглядають як лінгвальну категорію, що через зближення значень слів реалізує індивідуальну свідомість і мовно-мисленнєву діяльність людини.

Наявність близьких за значенням слів – це лексико-семантичне явище, що ґрунтується на усвідомленні мовцем спільних рис, характерних для тих чи тих фактів навколишнього світу. Синонімами можуть бути слова, близькі за значеннями, що позначають одне поняття. Лексична синоніміка – це сукупність слів, що реалізують синонімічні відношення не лише в мові (статично), а й у різних виявах мовної діяльності (динамічно). Зокрема, такий погляд уможлиблює виділення близьких за значенням слів у художньому тексті / художньому дискурсі.

Із-поміж критеріїв виділення синонімів у мові та в художньому тексті / художньому дискурсі істотними є ті, що розроблені в межах семантики, лінгвостилістики, лінгвопрагматики, а саме: поняттєва спільність, близькість компонентів семантичної структури лексичного значення, спільність лексичної і синтаксичної дистрибуції, стилістична одноплановість, дискурсивна асоціативна зв'язність слів.

Лексичні синоніми, що увиразнюють ідіолекти сучасних українських прозаїкинь і становлять сукупність виражально-зображальних маркувальних засобів їхньої мовотворчості, репрезентують низку семантичних, стилістичних, лінгвопрагматичних категорій, що дає змогу інтерпретувати їх не лише у функціонально-семантичному плані, а й у межах лінгвостилістики та лінгвопрагматики.

Сучасна українська жіноча проза є новітнім цілісним лінгвоестетичним і соціокультурним феноменом у художній літературі. Вона представлена творами таких авторок, як Емма Андіївська, Софія Андрухович, Ніна Бічуя, Марина Гримич, Люко Дашвар, Оксана Забужко, Катерина Калитко, Ірена Карпа, Євгенія Кононенко, Марія Матіос, Галина Пагутяк, Світлана Пиркало, Ірен Роздобудько та ін.

Художній дискурс сучасної української жіночої прози – це втілення вербального повідомлення, яке репрезентує колективний світогляд адресантів однієї епохи, етнокультурної ментальності, гендеру, через що об'єднує в мовно-мистецькому змісті художні твори в цілісне літературне явище. До дискурсивних маркерів мови художньої прози письменниць належать лексичні синоніми, через які авторки апелюють до адресата, який здійснює акт читання, розуміння й інтерпретування. Увесь розгалужений корпус лексико-синонімічних засобів, складники якого маркують художній дискурс, є наслідком словопошуків письменниць, високого потенціалу творчих та їхньої експресивно-образної мовної майстерності.

Лексична синоніміка сучасної української жіночої прози – це сукупність близькозначних слів, що можуть формувати системні угруповання – функціонально-семантичні класи й функціонально-семантичні групи. Найвиразнішим у художньому дискурсі прозаїкинь є функціонально-

семантичний клас 'людина', у межах якого виділено кілька функціонально-семантичних груп синонімів: 'особа', 'ознака', 'дія', 'стан'.

Словозближення стають репрезентантами ідіолектів окремих майстринь прози, глобально – гендерлекту сучасних українських письменниць. У своїх художніх творах мисткині відбивають власне бачення та сприймання навколишнього світу за допомогою різних мовностилістичних засобів, до яких уналежнено й лексичні синоніми.

Лексичні синоніми в художньому дискурсі сучасної української жіночої прози виконують низку основних і додаткових ролей, із-поміж яких виділено функції диференціації, заміщення, естетизації, синонімічного протиставлення та ін. Письменниці найактивніше використовують потенційні можливості синтаксису, створюючи такі стилістичні фігури мови, як ампліфікація, градація, синонімічна антонімізація, парцеляція, контамінація тощо.

Лексичні синоніми функціонують як узуальні, контекстуальні й оказіональні словозближення. Контекстуальні й оказіональні синоніми є однією з найяскравіших ознак гендерлекту прозаїкинь. Лінгвопрагматичний аналіз різнотипних синонімів дав змогу виявити прагматичні й конотативні компоненти у структурах їхніх значень. Контекстуальні синоніми можуть відбивати додаткові відомості про ситуацію спілкування й мовну особистість, зокрема містити інформацію про вік, соціальний статус, гендер адресанта художнього дискурсу. Інформація про гендер письменника / письменниці закріплюється у структурі значень синонімів як гендерні прагеми.

Контекстуальні синоніми в художньому дискурсі сучасної української жіночої прози є репрезентантами різних конотацій. Емотивна, оцінна та експресивна інформація зосереджена в конотативному компоненті значення контекстуальних синонімів як відповідні однойменні конотативи.

Узуальні, контекстуальні й оказіональні синоніми, зафіксовані у творах сучасних українських авторок, є важливими виражально-зображальними лінгвальними засобами, що, з одного боку, оприявлюють індивідуальне усвідомлення мовцем спільних рис, характерних для фактів навколишнього світу, а з другого – виявляють специфіку мовотворчості прозаїкинь.

Перспективи подальших досліджень убачаємо в докладному студіюванні багатьох, не прокоментованих у дисертаційній роботі лексичних синонімів, що загалом маркують художній дискурс сучасної української жіночої прози.

СПИСОК ПРАЦЬ, ОПУБЛІКОВАНИХ З ТЕМИ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Семак Л. А. Контекстуальна синоніміка в романі «Урізка готика» Галини Пагутяк. *Мова і культура*. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2013. Вип. 16. Т. VI (168). С. 35 – 42.

2. Семак Л. А. Лексична синоніміка в романі «Слуга з Добромиля» Галини Пагутяк. *Слов'янський збірник* : в 2-х ч. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. Вип. 17. Ч. 2. С. 482 – 488.

3. Семак Л. А. Методы исследования лексической синонимии в современной женской прозе. *Научная дискуссия : вопросы филологии*,

искусствоведения и культурологи. Сборник статей по материалам XXVI международной заочной научно-практической конференции. Москва : Изд. «Международный центр науки и образования», 2014. № 7 (26). С. 52 – 58.

4. Семак Л. А. Репрезентація значень прикметникових синонімів у контексті сучасної жіночої прози. *Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО КНЛУ. Серія : Філологія, педагогіка, психологія*, 2014. Вип. 29. Т. 2. С. 169 – 174.

5. Семак Л. А. Семіотичний підхід до вивчення лексичної синоніміки в сучасній жіночій прозі. *Наукові праці : науково-методичний журнал. Серія : Філологія. Мовознавство.* Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2014. Вип. 209. Т. 221. С. 85 – 88.

6. Семак Л. А. Функційно-стилістичний потенціал контекстуальних синонімів у сучасній жіночій прозі. *Дослідження з лексикології і граматики української мови*: зб. наук. пр. Дніпропетровськ: ДНУ, 2014. Вип. 15. С. 230 – 237.

7. Семак Л. А. Функції контекстуальних синонімів у сучасній жіночій прозі. *Український смисл* : зб. наук. пр. Дніпропетровськ : Ліра, 2014. С. 186 – 195.

8. Семак Л. А. Прагматичний аспект дослідження контекстних синонімів у сучасній жіночій прозі. *Український смисл*: зб. наук. пр. Дніпропетровськ : ТОВ «Роял Принт», 2015. С. 208 – 220.

9. Семак Л. А. Конотативний компонент у структурі значень контекстних синонімів (на матеріалі сучасної жіночої прози). *Український смисл*: зб. наук. пр. Дніпропетровськ : Ліра, 2016. С. 188 – 201.

10. Семак Л. А. Контекстна синоніміка як лексична підсистема (на матеріалі сучасної жіночої прози). *Науковий журнал «Науковий огляд»*. Київ, 2017. № 3 (35). С. 117 – 127.

11. Семак Л. А. Гендерні особливості контекстної синонімії (на матеріалі сучасної жіночої прози). *Scientific journal innovative solutions in modern science.* Дубаї, 2018. № 3 (22). С. 179 – 190.

12. Семак Л. А. Прислівникова синоніміка в сучасній жіночій прозі. *Науковий журнал «Науковий огляд»*. 2019. №4 (57). С. 222 – 230.

13. Семак Л. А. Семантико-стилістичний аспект контекстуальної синоніміки сучасної української жіночої прози. *Актуальні питання гуманітарних наук : міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.* Дрогобич : Видавничий дім «Гельветика», 2020. № 28. Т. 3. С. 77 – 82.

14. Семак Л. А. Відображення гендеру контекстними синонімами у художньому дискурсі. *Каразінські читання : Людина. Мова. Комунікація* : тези доповідей XVI наукової конференції з міжнародною участю. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2019. С. 147 – 149.

15. Семак Л. А. Семантика контекстуальних синонімів у мові сучасної української жіночої прози. *Культура мови в українському суспільстві* : Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції : м. Дніпро, 9 – 10 квітня 2020 року. Дніпро : Ліра, 2020. С. 68 – 73.

16. Семак Л.А. Експериментальний підхід до вивчення лексичної синоніміки у сучасній жіночій прозі. *Сучасні соціально-економічні системи та проблеми освітології: II Всеукраїнська науково-практична конференція молодих учених та аспірантів*. Дніпропетровськ : Дніпропетровський університет імені Альфреда Нобеля, 2014. С. 134 – 136.

17. Семак Л. А. Вивчення синоніміки як складова формування комунікативної компетентності у студентів вищої школи. *V Всеукраїнська науково практична конференція студентів, аспірантів і молодих вчених «Сучасна вища освіта: проблеми та перспективи»*. Дніпро : Дніпропетровський університет імені Альфреда Нобеля, 2017. С. 129 – 132.

18. Семак Л. А. Особливості дослідження синонімії української мови. *Актуальні проблеми навчання іноземних студентів. Матеріали міжвузівської науково-практичної конференції*. Дніпропетровськ, 2011. С. 179 – 180.

19. Семак Л. А. Функційно-семантичні особливості лексичних синонімів у художньому тексті. *Актуальні проблеми навчання іноземних студентів. Матеріали міжвузівської науково-практичної конференції*. Дніпропетровськ, 2014. С. 96.

АНОТАЦІЯ

Семак Л. А. Лексична синоніміка в сучасній українській жіночій прозі (функціонально-семантичний аспект). – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.01 «Українська мова». – Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара, Дніпро, 2021.

Дисертація є першим комплексним дослідженням лексичних синонімів – складників художнього дискурсу сучасної української жіночої прози, уведених до поля семантичного, лінгвостилістичного, лінгвопрагматичного аналізу.

Наукова новизна дисертаційної праці полягає в тому, що в ній уперше в лінгвоукраїністиці комплексно досліджено лексичну синоніміку в сучасній українській жіночій прозі, унаслідок чого з'ясовано семантичні, лінгвостилістичні й лінгвопрагматичні особливості узуальних, контекстуальних та оказіональних синонімів.

Уперше обґрунтовано поняття синонімів, що, функціонуючи як індивідуально-авторські словозближення, у художньому дискурсі виконують роль *лексем, прагмем і конотатем*; систематизовано лексичні синоніми за функціонально-семантичними класами й функціонально-семантичними групами; здійснено комплексний функціонально-стилістичний аналіз лексичних синонімів; виявлено й усебічно описано семантико-прагматичні ознаки лексичних синонімів у художньому дискурсі сучасних українських письменниць.

Ключові слова: лексична синоніміка, узуальний синонім, контекстуальний синонім, функціонально-семантичний клас, функціонально-

семантична група, сучасна українська жіноча проза, художній дискурс, гендерлект, прагмема, гендерна прагмема, конотатема, гендерна конотатема.

АННОТАЦИЯ

Семак Л. А. Лексическая синонимика в современной украинской женской прозе (функционально-семантический аспект). – Квалификационная научная работа на правах рукописи.

Диссертация на соискание учёной степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.01 «Украинский язык». – Днепропетровский национальный университет имени Олеся Гончара, Днепр, 2021.

Диссертация посвящена комплексному исследованию лексических синонимов как компонентов художественного дискурса современной украинской женской прозы, что даёт возможность осуществить их семантический, лингвостилистический, лингвопрагматический анализ.

Научная новизна диссертационной работы заключается в том, что в ней впервые в лингвоукраинистике комплексно исследована лексическая синонимика в современной украинской женской прозе, в результате чего определены семантические, лингвостилистические и лингвопрагматические особенности узуальных, контекстуальных и окказиональных синонимов.

Впервые обосновано понятие синонимов, которые, функционируя как индивидуально-авторские словосочетания, в художественном дискурсе выполняют роль лексем, прагмем и коннотатем; лексические синонимы систематизированы в функционально-семантические классы и функционально-семантические группы; осуществлён комплексный функционально-стилистический анализ лексических синонимов; обнаружены и описаны семантико-прагматические признаки лексических синонимов в художественном дискурсе современных украинских писательниц.

Ключевые слова: лексическая синонимика, узуальный синоним, контекстуальный синоним, функционально-семантический класс, функционально-семантическая группа, современная украинская женская проза, художественный дискурс, гендерлект, прагмема, гендерная прагмема, коннотатема, гендерная коннотатема.

SUMMARY

Semak L. A. Lexical Synonymy in Modern Ukrainian Female Prose (functional and semantic aspect). – Qualifying scientific work qualified as manuscript.

Dissertation for Candidate Degree of Philological Sciences in specialty 10.02.01 «Ukrainian language». – Oles Honchar Dnipro National University, Dnipro, 2021.

This thesis is the first complex research of lexical synonyms as components of the artistic discourse of modern Ukrainian female prose introduced into the field of semantic, linguistic and stylistic, linguistic and pragmatic analysis.

The scientific novelty of the dissertation is that for the first time in linguistic and Ukrainian studies the lexical synonymy in modern Ukrainian female prose is comprehensively explored, as a result of which the semantic, linguistic and stylistic and linguistic and pragmatic features of usual, contextual and occasional synonyms are clarified. For the first time, the notion of such synonyms, which function as individually-authorial word-approximations and play the role of lexemes, pragmemes and connotemes in artistic discourse is substantiated.

The practical value of the dissertation is determined by the fact that the principles grounded in this research can be used to create new scientific papers on synonym studies, semantics, stylistics of the Ukrainian language or can be applied while developing special courses and seminars on linguistics of literary text, discourse, linguistics.

The study proves that in the analyzed works lexical synonyms, which express the idiolects of modern Ukrainian female prose writers and constitute a set of expressive and imaging marking means of their language creation, represent a number of semantic, linguistic-stylistic, linguistic pragmatic categories. Which allows interpreting them not only in the functional-semantic context but also within linguostylistics and linguopragmatics.

Modern Ukrainian female prose in Ukrainian literature is the latest holistic socio-cultural phenomenon is represented by the works of such authors as Emma Andrievska, Sophiia Andrukhovych, Nina Bichui, Maryna Hrymych, Liuko Dashvar, Oksana Zabuzhko, Kateryna Kalytko, Irena Karpa, Yevhenii Kononenko, Maria Matios, Halyna Pahutiak, Svitlana Pyrkalo, Iren Rozdobudko and others.

The artistic discourse of modern Ukrainian female prose is the embodiment of a verbal message that represents the collective worldview of the addressees of one epoch, ethnocultural mentality, gender, through which it unites literature in a linguistic and artistic sense into a holistic literary phenomenon.

Modern Ukrainian female prose contains a kind of discursive markers such as lexical synonyms, through which the authors appeal to the reader, and the reader performs the act of reading, understanding and interpretation.

The lexical synonymy of modern Ukrainian female prose is considered as a set of close-meaning words, which is framed in systemic groups such as functional-semantic classes and functional-semantic groups.

In the dissertation it is proved that word convergences appear in the literary text because of the special purpose, the purpose set by the authors, therefore they become striking representatives of idiolects of separate masters of prose, globally to genderlect of modern Ukrainian female writers. Genderlect in modern Ukrainian female prose at the lexical synonymic level can be traced in the constant use of contextual synonyms, which are much more fully represented in abstract vocabulary than specific, at the level of metaphorical meanings compared to direct, in emotionally expressive, evaluative, stylistically colored.

In the dissertation a detailed analysis of lexical synonyms is carried out, which in the artistic discourse of modern Ukrainian female prose perform a number of basic and additional functions, among which are: functions of differentiation, substitution, aesthetics, synonymic opposition, etc.

The linguopragmatic potential of lexical synonyms that function as contextual and associative word convergences is studied. Linguopragmatic analysis of various synonyms with the identification of pragmatic and connotative components in the structures of their lexical meanings is carried out. Contextual synonyms can relay additional information about the situation of communication and verbal personality, in particular, contain the indication of age, social status, gender of the addressee of artistic discourse. Additional information on the gender of the writer is enshrined in the semantic structure of contextual synonyms as gender pragmeme.

It is found that contextual synonyms in the artistic discourse of female prose are representatives of different connotations. Emotional, evaluative and expressive information is concentrated in the connotative component of the meaning of contextual synonyms in the form of connotations of the same name.

It is substantiated that common, contextual and occasional synonyms are one of the most striking features of the language style of modern Ukrainian female writers. Using lexical synonyms in different contexts, prose female writers always carefully weigh the semantic nuances and semantic-pragmatic potential of each word, thus achieving the expressiveness, sophistication and high aesthetic value of their literature.

The main theoretical provisions and practical results of the study were discussed at the meetings of the Department of the Ukrainian Language of Oles Honchar Dnipro National University, as well as presented in reports delivered at 7 International scientific and scientific and practical conferences. The results of the research are presented in 19 individual published papers, including 11 articles in professional scientific publications of Ukraine, 2 publications in foreign publications, 6 publications issued in collections of scientific papers and conference proceedings.

Key words: lexical synonymy, usual synonym, contextual synonym, functional-semantic class, functional-semantic group, modern Ukrainian female prose, artistic discourse, genderlect, pragmeme, gender pragmeme, connotateme, gender connotateme.

Семак Людмила Анатоліївна
Лексична синоніміка в сучасній українській жіночій прозі (функціонально-
семантичний аспект)
Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук
зі спеціальності 10.02.01 – українська мова

Відповідальний за випуск:
доктор філологічних наук, доцент
Голікова Наталія Сергіївна,
Дніпровський національний університет
імені Олеся Гончара

Підписано до друку 16.12.2020. Формат 60×84/16. Папір офсетний. Ум. друк.
арк. 0,9. Тираж 100 прим. Зам. № 1802.

Видавництво ПП Вахмістров О.Є Адреса видавництва та друкарні: 49000,
Дніпро, вул. Пісаржевського, 18